

Ристо ВУКЧЕВИЋ, дипл. економиста

Однос производње и потрошње пољопривредних производа у Црној Гори и његов утицај на трошкове живота

Приступ проблему

Као што је познато, циљ социјалистичког привредног развоја састоји се у сталном повећавању могућности задовољења материјалних и културних потреба становништва. Повећање тих могућности мора бити у складу са материјалним могућностима друштва, водећи при том рачуна да се обезбиједи сталан раст. То значи да растење животног стандарда у једном периоду не би смјело прећи границу која угрожава будући развој, а тиме и перспективно повећавање животног стандарда. Исто тако, заостајање у подизању животног стандарда може озбиљно да спутава привредни развој.

У почетним годинама социјалистичког привредног развоја повећање потрошње становништва ограничено је потребама стварања услова за бржи пораст потрошње у даљим фазама социјалистичке изградње. Уколико је једна земља оскуднија у акумулацији, ниво привредне развијености којом ступа на пут убрзаног социјалистичког развоја нижи, утолико су ограничења у погледу повећавања потрошње становништва већа. У тој, почетној, фази постоји нужна потреба да се што већи дио националног дохотка издвоји за потребе изградње, у првом реду за индустријализацију земље. Величина дохотка не омогућава значајније повећавање потрошње, јер је убрзани привредни развој једино могућ на високом учешћу акумулације у дохотку. На тај начин се формирају потребна средства за изградњу кључних објеката који чине кичму нове привредне структуре.

Завршетком ове фазе долази до диверзификације кључних гра на привреду, до употпуњавања нове привредне структуре и једно-времено до потребе и могућности бржег раста потрошње становништва. Не само што се стварају услови за бржи раст стандарда већ је његово повећавање битан услов да се изграђени капацитети

боље искоришћавају, да се производња и цјелокупно привређивање постави на продуктивнију и интензивнију основу. Стога стопа раста националног дохотка у овој фази развоја није више чврсто одређена висином учешћа акумулације у његовој расподјели. Повећавање стандарда, тј. веће учешће потрошње у националном дохотку, омогућава да се изграђени капацитети и релативно високе резерве потпуније захвате, да се повећа интензивност и продуктивност рада, а тиме и маса акумулације. Другим ријечима, фактори који дјелују на стопу привредног раста, донекле мијењају своју специфичну тежину. Да се не би створиле веома оштре несразмјере у материјалној структури производње, које би довеле до озбиљних поремећаја и успоравања привредног раста, као даље посљедице, изванредан значај добија убрзање развоја грана које производе средства за потрошњу. Ове промјене у темпу развоја производње средстава за производњу и производње средстава за потрошњу, по нашем мишљењу, нормалан су ток социјалистичке репродукције посматране на дуже вријеме. Такве промјене у темпу развоја нијесу проста промјена стопа раста између основних одељака производње већ промјена односа између њихових стопа на једном већем нивоу привредне развијености. Свакако да ће од конкретних услова поједине земље, од достигнутог нивоа развоја, од створене структуре привреде зависити и величина промјена које настају у темпу раста између основних одјељака производње. Задатак је плана и економске политике да у право вријеме и што приближније објективним условима утврде мјере које ће најстимулативније дјеловати на темпо привредног развоја.

Као што је познато, у нашој земљи социјалистичка изградња зашла је у фазу развоја која намеће потребу бржег раста животног стандарда, у фазу када повећање продуктивности рада на нивоу већ створених привредних јединица и интензивније привређивање треба да значајно утичу на стопу привредног раста. Наравно, тиме се не смије потцјењивати значај нових инвестиција и кроз њих производно укључивање до сада незахваћених фактора производње, али за привредни развој још више добија у значају активирање оног што је већ ангажовано у процесу репродукције.

Према томе, захтјев за брже повећавање животног стандарда не само да је циљ привредног развоја него се, у садашњој фази, непосредно појављује и као веома снажан фактор његовог темпа. Полазећи од тога, чини нам се да је вриједно указати на оне најважније компоненте стандарда којима треба поклонити посебну пажњу како би његов раст био у складу са захтјевима оптималног привредног развоја. Са тог аспекта желимо да размотримо утицај односа производње и потрошње пољопривредних производа у Црној Гори на трошкове живота становништва.

Нека квантитативна поређења производње и потрошње пољопривредних производа у Црној Гори

Прелазило би оквире овог рада ако бисмо се задржали на билансирању производње и потрошње свих пољопривредних производа у Црној Гори, па ћемо стога дати поређење само неких важнијих производа из којих се може видјети овај однос. Ради тога узимамо пшеницу, кукуруз, јечам, кромпир, шљиве, јабуке, грожђе, месо, млијеко и јаја. То су основни производи ратарства, воћарства и сточарства и довољни да репрезентују однос пољопривредне производње и потрошње у Црној Гори. У пољопривредној производњи Црне Горе пшеница, кукуруз, јечам и кромпир захватају око 67% укупних сјетвених површина. Ако тим културама додамо шљиве, јабуке, грожђе, месо, млијеко и јаја, онда то чини око 3/4 вриједности укупне пољопривредне производње на подручју Црне Горе¹.

Укупна производња и потрошња ових производа у 1963. години види се из сљедећег прегледа²:

	Производња 1963.		Исхрана станов.	Потрошња 1963. године		
	т	т		Турист. промет	Остало	Укупно
пшеница	т	13 900	76 000	750	—	76 750
кукуруз	„	25 700	14 750	—	10 000	24 750
јечам	т	10 500	5 200	—	5 000	10 200
кромпир	„	38 300	29 150	600	9 000	38 750
шљиве	„	6 470	4 800	150	440	5 390
јабуке	„	2 810	3 600	—	50	3 650
грожђе	„	6 110	830	300	5 000	6 130
млијеко	„	50 253	84 400	450	—	84 850
месо	„	8 500	8 200	750	—	8 950
јаја у 000 ком.		18 000	48 700	750	—	49 450

¹ Подаци обрачунати на основу стања у 1963. години, а према билтену СЗС бр. 315 и документацији Друштвеног плана СРЦГ за 1965. годину (материјал Репуб. завода за привредно планирање, Титоград јануар 1965. године).

² Потрошња становништва рачуната је према Билтену СЗ Црне Горе, бр. 11/64 за пољ. домаћинства (људска исхрана), а за остала домаћинства је обрачуната на бази потрошње радничке и службеничке породице у 1962. години, према билтену СЗ Црне Горе, бр. 6/63.

— У потрошњу млијека урачуната је и потрошња мљечних производа, а у потрошњу грожђа урачуната је и потрошња вина.

— Туристичка потрошња је рачуната на бази броја ноћивања и убицајених норматива дневне прехранбене потрошње.

— У потрошњу путем прераде, тј. под „остало“, рачуната је прерада у домаћинствима, сточна храна и прерада у индустрији.

— Напомиње се да је исказани обим потрошње приближно реалан, те да одступања не утичу на слику односа производње и потрошње.

Из ових неколико података упадљиво је већа потрошња од производње, нарочито неких производа.

Производња пшенице може да подмири око 18⁰/₀ потрошње, док је производња кукуруза, јечма и кромпира на нивоу потрошње, а такође и потрошња воћа. Код сточарске производње изразита је дефицитарност у односу на потрошњу. Производња млијека подмирује око 60⁰/₀ потрошње, меса 95⁰/₀, а јаја око 36⁰/₀. Према томе, вишкова производње над потрошњом, тако рећи, нема, док је веома изражен дефицит код пшенице и сточарске производње. Незнатан вишак у производњи воћа нема већег значаја да би надокнадио недовољност у производњи пшенице и сточарских производа.

Како је овим прегледом обухваћен највећи дио пољопривредне производње, то очигледно произилази закључак да је њен обим знатно мањи од потрошње. Дефицитарност пшенице, млијека, меса и јаја коригована за износ вишкова других производа показује да вриједност дефицита износи око 7,5 милијарди динара, а то чини 15,2 хиљаде динара по глави становника, или приближно 11⁰/₀ националног дохотка по глави у 1963. години¹.

Остварени обим потрошње пољопривредних производа по глави становника у односу на југословенски просјек види се из сљедећих података:

Потрошња по глави у СРЦГ
према југосл. просјеку
(у 1963. години)

жита	92 ⁰ / ₀
кромпир	130 ⁰ / ₀
поврће	63 ⁰ / ₀
воће	55 ⁰ / ₀
месо	100 ⁰ / ₀
млијеко (сви видови)	150 ⁰ / ₀
јаја	66 ⁰ / ₀

Потрошња кромпира и млијека са мљечним производима у Црној Гори је знатно изнад просјека у земљи. Потрошња меса се креће на југословенском нивоу, док је потрошња жита, нарочито воћа, поврћа и јаја, знатно мања од просјека. Релативно висока потрошња кромпира, млијека и мљечних производа проистиче отуда што потрошња ових производа преовлађује у исхрани знатног дијела пољопривредног становништва у Црној Гори. Потрошња млијека у радничко-службеничким породицама у Црној Гори мања је од југословенског просјека око 10⁰/₀ али због високе потрошње у пољопривредним домаћинствима добија се просјек који је знатно већи од просјека у земљи.

¹ Износ дефицита обрачунат је по цијенама 1963. године и упоређен са износом нац. дохотка оствареног у 1963. години.

Фактори који дјелују на повећавање потрошње пољопривредних производа

Са становишта трошкова живота у Црној Гори разматрани проблем се испољава по два основа:

Прво, средства за личну потрошњу мања су од просјека у земљи, па је учешће исхране веће него у земљи као цјелини;

Друго, у наредном периоду реално очекивање да ће потрошња пољопривредно-прехранбених производа имати релативно бржи раст него у земљи.

Дејство ова два фактора на трошкове живота све је јаче јер се повећавају цијене пољопривредним производима нешто брже него осталим производима и услугама који спадају у личну потрошњу.

Основни фактори који утичу на пораст потрошње јесу:

- природни прираштај становништва,
- пораст потрошње по становнику,
- пораст потрошње у туристичком промету,
- пораст домаће индустријске производње.

Природни прираштај становништва у 1970. према 1963. години процјењује се на око 62 000 становника или 12,6%¹. У исто вријеме природни прираштај у Југославији оцјeњeно је да ће износити око 10,7%, а што је за 1,9 поена испод прираштаја у Црној Гори. Поред пораста укупне потрошње на основу повећаног броја становника потрошња ће расти по глави становника. Реално је очекивање да ће расти потрошња нарочито оних производа код којих сада заостаје за југословенским просјеком. Стога претпостављамо да ће потрошња задржати релације југословенског просјека код оних производа код којих је била мања или на нивоу тог просјека 1963. године. Код производа гдје је потрошња била изразито већа од југословенског просјека (кромпир, млијеко и мљечни производи), претпостављамо да ће бити на југословенском нивоу потрошње у 1970. години. Ако пођемо од оцјена потрошње пољопривредних производа по глави становника у 1970. години у Југославији² и у односу на њу, а према претпостављеним релацијама утврдимо потрошњу по глави у Црној Гори, тада добијамо да ће потрошња житâ по глави у Црној Гори бити већа у 1970. према 1963. око 12%, воћа 36%, поврћа 35%, меса 60%, јаја 58%, док би се потрошња кромпира по глави смањила 20% а потрошња млијека и мљечних производа остала би иста³.

¹ Ова процјена је узета из Статистичког календара за 1964. годину, стр. 21.

² Оцјена потрошње по глави становника Југославије у 1970. години узета према материјалу СЗПП, комуникациони материјал — серија Б, бр. 36, стр. 34 (варијанта II).

³ Предвиђена повећања различито би се кретала код појединих категорија домаћинства. Тако, потрошња млијека врло је оскудна у градовима, а релативно висока у планинском подручју, па са становишта билансирања укупне потрошње показује се да не би дошло до повећања.

Утицај туристичког промета на потрошњу пољопривредних производа биће већи у наредном периоду. Предвиђени пораст броја туристичких ноћивања у 1970. према 1963. години за око 80—100% претпоставља и сразмјерно повећање потрошње пољопривредних производа у овој грани.

Прерада пољопривредних производа такође ће се повећавати у наредном периоду. Повећање потрошње вина, ракије, пива, сувог воћа, повећање потрошње жита за сточну храну и повећање индустријске прераде стварају потребе да се удвостручи домаћа и индустријска прерада пољопривредних производа.

Узимајући у обзир основне факторе који дјелују да се потрошња повећава, реално је очекивање да ће 1970. према 1963. години бити повећана потрошња пољопривредних производа, и то: жита око 50%, кромпира око 20%, воћа око 52%, поврћа 50%, меса 80%, јаја 75%. Овако крулан пораст потреба за снабдијевањем пољопривредним производима наговјештава да ће, регионално посматрано, тј. са становишта Црне Горе, дебаланс производње и потрошње бити још више пооштрен у наредном периоду уколико се не учине озбиљни напори да се повећа пољопривредна производња.

Утицај структуре потрошње на трошкове живота

Структура личне потрошње, с обзиром на различито кретање цијена производима и услугама који спадају у оквир ове потрошње, има различит утицај на пораст трошкова живота. Како цијене пољопривредно-прехранбеним производима расту нешто брже од осталих цијена, то ће брже расти трошкови живота код оних подручја и оних категорија становништва код којих више учествују трошкови исхране у укупној потрошњи. Структура трошкова види се из следећег прегледа.

Трошкови домаћинства по члану према новчаним издацима и вриједности натуралне потрошње у 1963 години у 000 динара

	СФРЈ	СРЦГ	Однос (2:1)
	1	2	3
1. Све категорије домаћинства			
— Укупни трошкови	154,4	120,4	78,0%
— Трошкови исхране	70,8	57,8	81,6%
— Учешће исхране у укуп. трошковима	45,8	47,2	—
2. Пољопривредна домаћинства			
— Укупни трошкови	87,7	80,4	91,5%
— Трошкови исхране	54,7	53,2	97,2%

— Учешће исхране у укуп. трошковима	62,4	66,1	—
3. Мјешовита домаћинства			
— Укупни трошкови	184,4	133,0	72,1 ⁰ / ₀
— Трошкови исхране	62,5	54,3	86,9 ⁰ / ₀
— Учешће исхране у укуп. трошковима	33,9 ⁰ / ₀	40,8 ⁰ / ₀	—
4. Непољопривредна домаћинства			
— Укупни трошкови	173,3	137,6	78,8 ⁰ / ₀
— Трошкови исхране	71,7	64,4	89,8 ⁰ / ₀
— Учешће исхране у укуп. трошковима	41,3 ⁰ / ₀	48,8 ⁰ / ₀	—

Ови подаци показују:

Укупни новчани издаци и вриједност натуралне потрошње мањи су по становнику у Црној Гори од југословенског просјека 22⁰/₀. Одступања су највећа у мјешовитим домаћинствима (27,9⁰/₀), затим у непољопривредним домаћинствима (21,2⁰/₀) и најмања у пољопривредним (8,5⁰/₀);

— Издаци за исхрану мање одступају по становнику од југословенског просјека него укупна потрошња, али су ипак значајни. У поређењу са југословенским просјеком, исхрана је мања по становнику у Црној Гори, и то: код пољопривредног становништва 8,5⁰/₀, код становништва мјешовитих газдинстава 13,1⁰/₀ и код непољопривредног становништва 10,2⁰/₀;

— Иако је апсолутни износ исхране мањи у Црној Гори, њено учешће у укупним трошковима веће је по становнику у Црној Гори, и то: у пољопривредним домаћинствима 3,7 поена, мјешовитим 6,9 и непољопривредним 7,5 поена.

Одавде произилази закључак да је тамо гдје су укупна расположива средства за личну потрошњу мања, учешће издатака за исхрану веће. Како је пораст цијена пољопривредно-прехранбених производа већи од општег пораста цијена, то ће и трошкови живота брже расти код становништва које има веће учешће исхране у укупној личној потрошњи.

Општи индекс цијена на мало у 1964. години према 1963. износи у СРЦГ 108,3 а у СФРЈ 109¹. Код пољопривредно-прехранбених производа индекс износи у СРЦГ 119,6 а у СФРЈ 120. То показује да је индекс цијена код пољопривредно-прехранбених производа био већи око 12 поена од општег индекса цијена на мало. Како је у Црној Гори учешће исхране у личној потрошњи веће од просјека у земљи, произилази да су и трошкови живота расли релативно брже.

Пораст цијена пољопривредно-прехранбених производа био је различит. Показује се да је пораст био највећи код пољо-

¹ Статистички билтен Репуб. завода за статистику бр. 2/65 и Статистички билтен СЗС бр. 2/65.

привредно-прехранбених производа гдје је потрошња по глави становника у Црној Гори изнад југословенског просјека, а да је мањи код производа у којима је потрошња по глави испод југословенског просјека. На примјер¹: потрошња кромпира у Црној Гори по глави већа је 30 одсто од просјека у земљи, а индекс цијена кромпиру износи 122. Потрошња меса равна је југословенском просјеку, а индекс цијена месу износи 136, потрошња млијека и мљечних производа већа је 50% од југословенског просјека, а индекс износи 119. Потрошња поврћа (без кромпира) у СРЦГ по глави износи 37% испод југословенског просјека, а индекс цијена је 115, потрошња воћа је испод просјека 55%, а индекс цијена износи 119, потрошња јаја је испод просјека 34, а индекс цијена износи 103. Према томе, учешће појединих производа у исхрани имало је неповољнију структуру са становишта кретања цијена, што је такође допринијело да трошкови живота брже расту него што су расли просјечно у читавој земљи.

Закључак

Релативно високо учешће пољопривредно-прехранбених производа у укупној личној потрошњи, а у фази изнад просјечног пораста цијена пољопривредним производима доводи до релативно брзог повећавања трошкова живота у СРЦГ. Овако кретање нарочито ће се одразити на пораст трошкова живота ван пољопривредних домаћинстава. Како је повећање животног стандарда веома важан задатак на садашњој етапи привредног развоја, то посебно значајно мјесто у његовом повећавању добија однос између производње и потрошње пољопривредних производа. Мада је овај однос у регионалним оквирима коригован размјеном са другим подручјима, он има посебан значај за она подручја гдје је пољопривредна производња знатно испод формиране потражње. Посматрајући однос пољопривредне производње и потрошње у оквиру Црне Горе показује се да ће и у будућем периоду потрошња знатно расти и да ваља очекивати даље поштравање дефицита, што ће осјетно успоравати повећавање стандарда у цјелини. У том смислу добијају још већи значај све оне мјере и привредне одлуке које су срачунате како на повећање обима пољопривредне производње, тако и на рационалније привређивање у овој грани. Најнепосреднија повезаност и релативно јак утицај пољопривредне производње на животни стандард присутни су у свакој етапи развоја. Међутим, у садашњој фази развоја наше земље и посебно у оквирима наше републике ова повезаност је сада још чвршћа и добија изванредан значај за подизање животног стандарда.

¹ Узети подаци о потрошњи односе се на 1963. годину, а индекс цијена на 1964. према 1963. години. Но, како у структури потрошње није било значајнијих промјена, то се из датих података неће добити погрешна представа о утицају структуре потрошње на трошкове живота.